

GÜNEYBATI (OĞUZ) GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE TONLU ÜNSÜZLER

Özet

Ses tellerinin titreşime uğrayıp uğramamasına bağlı olarak iki gruba ayrılan ünsüzlerden; ses tellerinin titreşmesiyle oluşan gruba tonlu ya da ötümlü ünsüzler denir. Belirli kaidelere tabi olarak kelime başında, ortasında ve sonunda değişimler gösteren bu ünsüzler hemen hemen bütün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinde benzer özellikler taşır. Bu açıdan Türkçenin Güneybatı (Oğuz) grubu lehçelerindeki en azından ünsüzlere ait birtakım özellikleri karşılaştırmalı olarak bir araya getirmek faydalı olacaktır. Bu çalışmada da tonlu ünsüzlerin özelliklerine ve istisnai durumlarına değinilerek karşılaştırmalı bir inceleme ortaya konulmuştur. Çalışma üç temel başlığa ayrılmış olup giriş bölümünde Türk lehçelerinin tasnifi çalışmalarından kısaca bahsedilmiştir. Birinci başlık altında Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinin yayılma ve konuşulma alanları verilmiş, tonlu ünsüzlerin yer aldığı tablo ikinci başlık altında gösterilmiştir. Üçüncü başlıkta ise, tonlu ünsüzlerin dört lehçe üzerinden karşılaştırması ve örnekleri verilmiştir. Ünsüzlerle ilgili istisnai durumlar ve önemli hususlar da dipnotlarla gösterilmiştir. Ardından, sonuç kısmında tablolardan hareketle ünsüzlerle ilgili yapılan karşılaştırmaların bir değerlendirmesi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Gagavuz Türkçesi, lehçe, ünsüzler.

ULUSLARARASI TÜRK
DÜNYASI ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ
INTERNATIONAL
JOURNAL OF TURKISH
WORLD STUDIES
CİLT 5 / SAYI 1 / OCAK
2022

Sorumlu Yazar
Corresponding Author
Sevilay TAY

Niğde Ömer Halisdemir
Üniversitesi SBE,
Çağdaş Türk Lehçeleri
ve Edebiyatları
Anabilim Dalı
(Doktora), Niğ-
de/Türkiye, sevilaysevi-
laytay@gmail.com

Gönderim Tarihi
Received
02.11.2021

Kabul Tarihi
Accepted
31.12.2021

Atf
TAY, Sevilay (2022).
“Güneybatı (Oğuz)
Grubu Türk Lehçelerinde
Tonlu Ünsüzler”,
*Uluslararası Türk
Dünyası Araştırmaları
Dergisi*, (5/1), 1-18.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

VOICED CONSONANTS IN SOUTHWEST (OGHUZ) GROUP TURKISH DIALECTS

Abstract

Consonants divided into two groups depending on whether the vocal cords vibrate or not; the group formed by the vibration of the vocal cords is called vocalized or voiced consonants. These consonants, which show changes at the beginning, middle and end of words depends on certain rules, have similar features in almost whole Southwestern (Oghuz) group of Turkish dialects. In this respect, it would be useful to bring together at least some of the consonant features in the Southwest (Oghuz) group dialects of Turkish comparatively. In this study, a comparative analysis has been presented by referring to the features and exceptional circumstances of voiced consonants. The study is divided into three main titles and in the introduction part, the classification studies of Turkish dialects are briefly mentioned. Under the first title, the spread and speaking areas of the Southwestern(Oghuz) group Turkish dialects are given, and the table with voiced consonants is shown under the second title. In the third title, the comparison and examples of voiced consonants on the basis of four dialects are given. Exceptions and key points related to consonants are also shown with footnotes. Then, in the conclusion part, an evaluation of the comparisons made about consonants based on the tables is given.

Key Words: Turkey Turkish, Azerbaijan Turkish, Turkmen Turkish, Gagauz Turkish, dialect, consonants.

Giriş

Türkoloji çalışmalarının artmasına paralel olarak Türk lehçelerine yönelik ilgi de artmıştır. Altay dil ailesi içerisinde yer alan Türkçenin lehçelerini sınıflandırmak isteyen Türkologlar ve araştırmacılar çeşitli tasnif denemelerinde bulunmuşlardır. Ancak, Türk lehçelerinin sınıflandırılması üzerine yapılan çalışmalarda Türkologlar ve araştırmacılar arasında müşterek bir fikir birliği sağlanamadığından ortaya pek çok görüş atılmıştır. Türkologların ve araştırmacıların kullandığı farklı yöntemler ve ulaştıkları farklı sonuçların getirisi olarak ortaya birçok tasnif denemesi çıkmıştır. Talat Tekin, 19. yüzyıldan başlayarak yapılan tasnif denemelerini şu şekilde beş gruba ayırarak incelemiştir:

• Radloff'a kadarki tasnif denemeleri: *Adelung (1806)*, *Klaproth (1823)*, *Balbi (1826)*, *Palmblad (1827)*, *Hammer (1836)* ve *Berezin (1840)*

• Radloff'un tasnif denemesi;

• Samoyloviç'e kadarki tasnif denemeleri: *Vámbéry (1885)*, *Katanov (1894)*, *Aristov (1896)*, *Cahun (1896)*, *Korş (1910)*, *Ramstedt (1917)*, *Németh (1917)* ve *Bogoroditskiy (1922)*

• Samoyloviç'in tasnif denemesi;

• Samoyloviç'ten sonraki denemeler: *Bogoroditskiy (1934)*, *Ligeti (1941)*, *Räsänen (1949)*, *Baskakov (1952)*, *Benzing (1959)*, *Menges (1950)* and *Poppe (1965)* (Tekin, 1989: 141, 144, 149).

1. Güneybatı (Oğuz) Grubu Türk Lehçeleri

Bu çalışmada, L. Ligeti (Arat - Temir, 1992: 105) ve N. A. Baskakov'un (Arat - Temir, 1992: 111-114) tasnif denemelerinden faydalanılmıştır. Türkçenin bu kolunda yer alan lehçelerin konuşulma ve yayılma alanları ise şu şekildedir:

Türkiye Türkçesi: Türkiye, Irak, Suriye, Kıbrıs, Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Kosova ve Almanya başta olmak üzere Türkiye Türklerinin bulunduğu ülkelerde.

Gagavuz Türkçesi: Moldova (Gagavuz yeri), Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan'da.

Azerbaycan Türkçesi: Kuzey Azerbaycan, İran (Güney Azerbaycan), Gürcistan ve Türkiye'de.

Türkmen Türkçesi: Türkmenistan, İran (Horasan), Afganistan ve Pakistan'da (Buran - Alkaya, 2011: 16).

2. Tonlu Ünsüzler

Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerine bakıldığında, tonlu ünsüzlerin büyük oranda aynı olduğu görülmektedir. Fakat aşağıdaki tabloda da belirtildiği üzere, iki ünsüzün (*ğ* ve *ñ*) bazı lehçelerde kullanıldığı bazılarında ise kullanılmadığı görülmektedir. Bu durum şu şekilde ifade edilebilir: Farklı ses değerlerine sahip olan *g* ünsüzü Türkmen Türkçesinde tek bir harfle yani *g* (*r*) ile karşılandığından (Sarıyev - Güder, 1998: 41), yazı dilinde *ğ* ünsüzü ayrıca gösterilmemektedir. Ancak, bulunduğu kelimenin ince ya da kalın oluşuna göre farklı değerleri bulunan *g* ünsüzünün (Deny, 1995: 24) *ğ* biçimi, Türkmen Türkçesinde telaffuzda ve konuşma dilinde bulunmaktadır. Gagavuz Türkçesinde ise tamamen kaybolan *ğ* ünsüzü, söyleyişe uyularak yazı dilin-

den tasfiye edilmiştir (Özkan, 1993: 67). $\tilde{N}$ ünsüzünün, tabloda verilen Türk lehçeleri içerisinde sadece Türkmen Türkçesinde kullanıldığı görülmektedir. Fakat ötümlü bir damak ve geniz ünsüzü olan $\tilde{n}$ sesi, Türkmen Türkçesinde kelime başında kullanılmamaktadır (Hanser, 2003: 39).

Türkiye T.	b	c	d	g	ğ	j	l	m	n	-	r	v	y	z
Azerbaycan T.	b	c	d	g	ğ	j	l	m	n	-	r	v	y	z
Türkmen T.	b	c	d	g	-	j	l	m	n	ñ	r	v	y	z
Gagavuz T.	b	c	d	g	-	j	l	m	n	-	r	v	y	z

Tablo 1. Tonlu ünsüzler

3. Tonlu Ünsüzlerin Karşılaştırmalı ve Örnekli İncelemesi

B (süreksiz, dudak)

Türkçenin Güneybatı (Oğuz) kolunda bu sesin korunumu devam etmektedir. Sadece Azerbaycan Türkçesinde alıntı sözcüklerin kelime sonunda kullanılan *b* sesinin Türkiye Türkçesinde kelime ve hece sonlarında yer almadığı görülmektedir.

Türk yazı dillerinin kök morfeplerinde iki ünlü arası durumlarda *b*>*v* değişmesi mümkündür ve bu durum Türkmencede görülmektedir. Türkmencede iki ünlü arası *b* sesi fonetik olarak *v* telaffuz edilmektedir: *tabış > Tkm. tavuş “ses”, aba > Tkm. ava “baba, amca”, k̄abağ > Tkm. k̄avağ “göz kapağı” vb. (Se-rebrennikov - Gadjeva: 2018:48).

Ancak, bazı kelimelerin başındaki “*b*” sesinin tarihî süreçte *b* -> *v*- değişmesine (*bar*- > *var*-, *ber*- > *ver*, *bar* > *var*) ve *b* -> *m*- değişmesine (*ben* > *men*, *bin* > *min*, *buğ* > *muğ*, *bin*- > *min*-vb.) uğradığı görülmektedir (İnce, 2017: 63).

	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Gagavuz T.
Başta	+	+	+	+
Ortada	+	+	+	+
Sonda	-	+	- ¹	- ²

Tablo 2. *B* ünsüzünün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki durumu

T.T.: Belge, bilim, bey, yabancı, soba vb.

¹Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin sonunda bulunan *b*'ler *p*'ye çevrilir: Ar. *gayb* > Tkm. *gaayıp* “kayıp” (Kara, 2015: 37).

²Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin sonunda bulunan *b*'ler *p*'ye çevrilir: Cevāb > *cuvap*, hesāp > *hesap* (Özkan, 1993: 66).

Az. T.: Bayrag “bayrak”, balta “balta”, bayram “bayram”, äbädi “ebedî, sonsuz”, göbäk “göbek”, kitab “kitap”, durub “durup”, alıb “alıp” vb.

Tkm. T.³: Başğı “panik, telaş”, bääşinci “beşinci”, bilim “tahsil; bilgi”, daabanlak “geniş tabanlı”, fabrik “fabrika”, futbol “futbol”, gaabak “göz kapağı” vb.

Gag. T.: Baas “bahis”, bela “bela, felaket”, bolnitsa “hastane”, bobaç “ördek yavrusu”, bomboni “şeker” vb.

C (süreksiz, dış)

Türkçede /c/ foneminin kelime içinde ve sonunda $\ç > c$ sedahlaşması sonucunda kullanılmaya başlandığı, kelime başındaki /c/ fonemlerinin ise sadece alıntı kelimelerde kullanıldığı görülmektedir (İnce, 2017: 65-66). Bu ilaveten, Ergin ise *c* sesinin Türkçedeki $\ç$ sesinden türeyerek sonradan ortaya çıktığını belirtmektedir (Ergin, 2013: 60).

	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Gagavuz T.
Başta	+	+	+	+
Ortada	+	+	+	+
Sonda	+	+	- ⁴	-

Tablo 3. C ünsüzünün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki durumu

T.T.: Cayır cayır, cırlak, cırtlak, cıvıl cıvıl, cıvıltı, cıvıldamak, cızırtı, cıyak cıyak, cız, civciv, caymak, cici, cadı, acun, baca, hac, sac,

Az. T.: Can “can”, cavab “cevap”, coğrafiya “coğrafya”, uca “yüksek, yüce”, äcäl “ecel”, äcaib “tuhaf, acayip”, elac “ilaç”, künc “köşe” vb.

Tkm. T.: Cakgıl-da- “kahkahayla gülmek”, cazzıldı “cızırtı”, cuwulda- “vızıldamak”, aacı “acı”, alakca- “acele etmek” vb.

Gag. T.: Cami “cami”, ceza “ceza”, cennet “cennet”, acaba “acaba”, passacir “yolcu” vb.

D (süreksiz, dış)

³ Rusçadan alınan kelimelerin ortasında bulunan “-b-” ler söyleyişte değişmez: fabrik → fabrik “fabrika”, fabrikat → fabrikat “ürünler, mamuller”, futbol → futbol “futbol” vb. (Kara, 2015: 38-39).

⁴Türkmencede Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin sonundaki *c*’ler, $\ç$ ’ye çevrilir: Ar. *mevc* > Tkm. *mövç* “dalga” (Kara, 2015: 34).

Batı Türkçesinde hece ve kelime sonunda *d* sesi yoktur. Bugün bir hayvan ismi olan *at* ile karışmasını diye isim karşılığı olan kelime *ad* şeklinde *d* ile yazılmaktadır. Fakat bu bir imla meselesi olup isim karşılığı olan kelime aslında ve söylenişte *at* şeklindedir (Ergin, 2013: 62).

	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Gagavuz T.
Başta	+	+	+	+
Ortada	+	+	+	+
Sonda	- ⁵	+	- ⁶	- ⁷

Tablo 4. *D* ünsüzünün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki durumu

T.T.: Dünya, din, deve, bedava, aday vb.

Az. T.: Direk “*direk*”, devam “*devam*”, dadlı “*tatlı*”, kafedra “*kürsü*”, megsed “*maksat, amaç*”, kend “*kent*”, dörd “*dört*”, süd “*süt*” vb.

Tkm. T.: Der “*ter*”, dırmık “*tırmık*”, dok “*tok*”, sağdın “*diñç, sağlam*”, yaadavlık “*yorgunluk*” vb.

Gag. T.: Dert “*dert*”, derviş “*derviş*”, fayda “*fayda*”, fi-dan “*fidan*”, frende “*rende*” vb.

G (süreksiz, damak)

Bu ünsüz Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinin hepsinde kullanılmaktadır.

Türkiye Türkçesinde eskiden kullanılan *g* ünsüzü daha sonradan ya düşmüş ya da sedasızlaşarak *k* olmuştur: çerag>çırak (Ergin, 2013: 63). Bu yüzden bugün Türkiye Türkçesinde sadece alıntı sözcüklerde kullanılmaktadır.

	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Gagavuz T.
Başta	+	+	+	+
Ortada	+	+	+	+
Sonda	+	+	+	+

Tablo 5. *G* ünsüzünün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki durumu

⁵Türkiye Türkçesinde kelime sonundaki *d*'ler *t*'ye dönmüştür (Ergin, 2013: 62).

⁶Türkmen Türkçesinde Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin sonundaki *d*'ler, *t*'ye çevrilir: Ar. *ahd* > Tkm. *äht* “ahit, söz, yemin” (Kara, 2015: 38).

⁷Gagavuz Türkçesinde kelime sonundaki *d*'ler *t*'ye dönmüştür: vakıt, imdat, mabet vb. (Özkan, 1993: 66).

T.T.: Göz, gölge, gönül, bilgisayar, dalga, arkeolog, tür-kolog vb.

Az. T.: Gara “kara”, galm “kalın”, gardaş “kardeş”, kız “kız”, hörgü “örgü, saç örgüsü”, fonolojiya “fonoloji, ses bili-mi”, reng “renk”, torpag “toprak”, uzag “uzak” vb.

Tkm. T.: Ganm “çukur”, gamlık “yaşlılık”, gaya “kaya”, çıkımsız “çaresiz”, çıkıgıt “dipnot”, gapı “kapı”, dileğ “dilek”, diireğ “direk”, isleğ “istek” vb.

Gag. T.⁸: Gecä “gece”, garip “garip, tuhaf”, geroy “kah-raman”, girgina “yıldız çiçeği”, fragment “parça”, hirurg “cer-rah” vb.

Ğ (sürekli, damak)

Türkçede kelime başında hiç bulunmayan bu ses kelime içinde kullanılır (Ergin, 2013: 60). Yer yer tek heceli sözcükle-rin sonunda da kullanımına rastlanır.

Çağdaş Azerbaycan edebî dilinde ğ sesi kelime başında görülmemektedir. Kelime ortasında ya da tek heceli sözcüklerin sonlarında kullanılmaktadır. Diğer dillerden geçen sözcükler için kelime başındaki ğ sesi q ile karşılanmıştır. Ğazab>qazab “gazap, hiddet”, ğürur>qürur “gurur” gibi. Çağdaş Azerbaycan edebî dilinde ğ ünsüzü, birkaç sözcük dışında sadece kalın ünlü-lerle birlikte kullanılmaktadır. Ayrıca ğ ünsüzü, eklerin başına gelmek suretiyle hece başına da getirilmektedir: -ğün (vurğün), -ğın (azğın) gibi (Damirçizada, 2007: 77).

Türkmen Türkçesinde, “g” sesinin farklı varyantları vardır ve bunlar tek bir harfle yani “g” ile gösterilmektedir (Sarıyev - Güder, 1998: 41). Bunlardan “ğ” varyantı, başta kullanılmayan ve /k/ dışındaki ünsüzlerden sonra gelen sızıcı bir damak sesidir. АГЫЗ /agız/ [ağız] “ağız”, ёрган /yorgon/ [yorğon] “yorgan”, батга /batga/ [batğa] “kir, çamur”, даг /da:g/ [da:ğ] “dağ” (Clark, 1998: 38).

Türkmen Türkçesinde, bazı “ğ”lerin v’ye çevrilmesi (ev-renmek “öğrenmek”, savık “soğuk”) ve bazı -ğ-’lerin de vokal-le kaynaşıp bunları uzatması durumu (dël “değil”) söz konusu-dur (Dilâçar, 1964: 101).

⁸Gagavuz Türkçesinde g sesi iki ayrı şekilde boğumlanır: Kalın ünlü yanında art damakta (aga), ince ünlü yanında ön damakta (gürgenci) (Özkan, 1993: 66).

	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Gagavuz T.
Başta	-	-	-	-
Ortada	+	+	+ ⁹	-
Sonda	+	+	+	-

Tablo 6. Ğ ünsüzünün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki durumu

T.T.: Doğum, yığın, armağan, bağ, yağ, sağ vb.

Az. T.: Govğa “kavga”, sadağa “sadaka”, ağıl “akıl”, ağ “ak” vb.

Tkm. T.: Aağdık “aşkın, fazla; aşın”, ağıtar- “aramak”, baağla- “bağlamak”, dağ “dağ” vb.

aağımtıl “beyazımsı”, ağsak “aksak” vb.

Gag. T.¹⁰: -

J (sürekli, dış)

Türkçe asıllı olmayan ve Türkçedeki birkaç yabancı kelime kullanılan bir sestir (Ergin, 2013: 44).

	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Gagavuz T.
Başta	+	+	+	+
Ortada	+	+	+	+
Sonda	+	+	+	+

Tablo 7. J ünsüzünün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki durumu

T.T.: Jandarma, jale, japon, müjde, müjgân, garaj, sondaj vb.

Az. T.: Jilet “jilet”, jasmin “yasemin”, jurnal “dergi”, jurnalist “gazeteci”, garaj “garaj” vb.

Tkm. T.¹¹: Janr “usul, tarz”, jurnal “dergi”, jyuri “jüri”, vjydaan “vicdan”, injener “mühendis”, garaj “garaj” vb.

⁹Türkmencede sedalı-sedasız sesler bakımından uyum bulunmadığı için “ğ” sesi sedasız ünsüzlerle birlikte kullanılabilir: ağsak “aksak, topal”, ağşam “akşam”, ağıç “askı” gibi (Kara, 2015: 34-35).

¹⁰Türkiye Türkçesinde yazıda korunan fakat söyleyişte büyük ölçüde yutulan tonlu, süreklî, damak ünsüzü ğ; Gagavuz Türkçesinde kaybolmuştur. Söyleyişe uyularak yazı dilinden tasfiye edilmiştir. Dün “düğün”, cerlerim > Far. “ciğer”. Kelime ortasında ise ğ>y değişimi olmuştur: Diydim “dedim” (Özkan, 1993: 67).

¹¹Türkmen Türkçesinde taklidi fiillerin yanı sıra Arapça ve Farsçadan alınan bazı kelimelerde de “j” ünsüzüne rastlanmıştır: ajdarhaa “ejderha”, gijjele- “kızdırmak”, mijjar- “yumuşamak, gevşemek; yayılmak, dağılmak”, vjydaan “vicdan” (Kara, 2015: 36).

Gag. T.: Jirafa “*zürafa*”, jandar, janra “*usul, tarz*”, jurnal “*dergi*”, slujba “*memuriyet*”, dejourney “*eczane*” furaj “*yem*” vb.

L (sürekli, dış)

Türkçede iki çeşit *l* vardır. Bunlardan biri ince vokalli kelimelerde bulunan ince *l*, diğeri kalın vokalli kelimelerde bulunan kalın *l*'dir. Bu ses Türkiye Türkçesinde yansıma ve alıntı sözcüklerde kelime başında bulunur (Ergin, 2013: 45).

	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Gagavuz T.
Başta	+	+	+	+
Ortada	+	+	+	+
Sonda	+	+	+	+

Tablo 8. *L* ünsüzünün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki durumu

T.T.: Lif, lazım, lira, kalın, yalın, kol, sel, helal vb.

Az. T.: Lakin “*lakin*”, lampa “*lamba*”, lüzum “*lüzum, gerek*”, kolxoz “*çiftlik*”, olarax “*olarak*”, alacax “*alacak*”, kö-nül “*gönül*”, mesul “*sorumlu*” vb.

Tkm. T.: Laaçın “*doğan, şahin*”, lağşa- “*eskimek, yıpranmak*”, lakgılda- “*çene çalmak*”, alcıra “*şaşırmak*”, buldura- “*parıldamak*”, dil, gelmişek “*göçmen*”, gönümel “*doğru, gerçek*” vb.

Gag. T.: Leen “*leğen*”, lampa “*lamba*”, literatura “*edebiyat; literatür*”, ölüm “*ölüm*”, klas “*sınıf*”, gözäl “*güzel*”, kayıl- “*razı olmak*” vb.

M (sürekli, dudak)

Bu ses alıntı sözcüklerin kelime başı, kelime ortası ve kelime sonunda görülürken Türkçe kelimelerin başında b- > m- değişmesi sonucunda (ben > men, bin > miñ, bin- > min-, bun > muñ vb.) kullanılmaktadır (İnce, 2017: 70).

	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Gagavuz T.
Başta	+	+	+	+
Ortada	+	+	+	+
Sonda	+	+	+	+

Tablo 9. *M* ünsüzünün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki durumu

T.T.: Mırıltı, mışıl mışıl, miyavlamak, mosmor, masmavi, saman, yaman, nam, kalem, haram vb.

Az. T.: Mağaza “*mağaza*”, mäkân “*yer, mekân*”, möhür “*mühür*”, kompüter “*bilgisayar*”, hörümcek “*örümcek*”, nam “*nam, şöhrət*”, mülayim “*nazik*” vb.

Tkm. T.: Mırla- “*mırıldanmak; horlamak*”, möön “*aptal, bön*”, ooymak “*dikiş yüksüğü*”, altmış “*altmış*”, dövüm “*dilim*”, gısım “*avuç*” vb.

Gag. T.: Meyva “*meyve*”, mındar “*minder*”, mabet “*tapınak*”, lokma “*lokma*”, kosmos “*kainat*”, izmeker “*hizmetçi*”, kostüm “*giysi, kostüm*”, im “*onlara, kendilerine, bunlara*” vb.

N (sürekli, dış)

N sesi Türkçede kelime başında eskiden beri ancak *ne* ve *ne* ile yapılmış birleşik kelimelerde görülmektedir: *Ne, niçin, nasıl gibi* (Ergin, 2013: 61).

	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Gagavuz T.
Başta	+	+	+	+
Ortada	+	+	+	+
Sonda	+	+	+	+

Tablo 10. N ünsüzünün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki durumu

T.T.: Numara, nesil, niyet, ana, pencere, orman, tren vb.

Az. T.: Nizam “*nizam, düzen*”, nüfus “*nüfus*”, nüktä “*nükte, espri*”, önäm “*önem*”, öncä “*önce*”, okean “*okyanus*”, oğlan “*oğlan*”, oyun “*oyun*” vb.

Tkm. T.: Neneñ? “*nasıl?*”, niire? “*nere?*”, anık “*açık, anlaşılır*”, çiginek “*geniş omuzlu*”, doğan “*kardeş*”, yalman- “*ağzının suyu akmak*” vb.

Gag. T.¹²: Neytron “*nötron*”, nol “*sıfır*”, naalet “*lanet, kötü*”, front “*cephe*”, insan “*insan, beşer*”, karnaval “*karnaval*”, hatin “*son, sonuna kadar*”, gospodin “*bay, beyefendi*” vb.

Ñ (sürekli, damak)

Bir dil ortası-orta damak ve geniz ünsüzü olan “ñ” sesi (Kara, 2015: 37), Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçeleri içerisinde sadece Türkmen Türkçesinde görülmektedir.

¹²Gagavuz Türkçesinde *nasıl, nice, nerede, niçin* dışında kelime başında kullanılmaz. Sadece alıntı sözcüklerde kullanılır. Neytron “*nötron*”, nol “*sıfır*” vb. Aynı zamanda metatez ile ön sese geçiş olabilir. Gagavuz. Naalet < Ar. Lanet (Özkan, 1993: 68).

Ancak, “ñ” sesiyle başlayan sözcük yoktur sadece kelime ortası ve kelime sonu kullanımları vardır. Tkm. giñ “geniş” (Johanson, 2021: 237).

Farsça kelimelerin sonlarında bulunan “-ng” sesleri Türkmencede “-ñ” ile karşılanmıştır: Far. âheng > Tkm. âheñ “*melo-di; uyum*”, Far. ceng > Tkm. ceñ “*cenk, savaş*” vb.

Buna karşılık Rusça kelimelerin sonlarında bulunan “-ng”ler Türkmencede korunmuştur: Rus. rang > Tkm. rang “*de-rece, rütbe*”, Rus. ring > Tkm. ring “*ring*” (Kara, 2015: 37).

	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Gagavuz T.
Başta	-	-	-	-
Ortada	-	-	+	-
Sonda	-	-	+	-

Tablo 11. Ñ ünsüzünün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki durumu

T.T.: -

Az. T.: -

Tkm. T.: Añzak “*soğuk, ayaz*”, öleñ “*otluk*”, sansar “*deli, akli kıt*”, yañlan- “*yankılanmak*” vb.

Gag. T.: -

R (sürekli, diş)

Alıntı sözcüklerde kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda kullanılabilirken Türkçe kelimelerde ise kelime içinde ve kelime sonunda kullanılmaktadır (İnce, 2017: 66).

	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Gagavuz T.
Başta	+	+	+	+
Ortada	+	+	+	+
Sonda	+	+	+	+

Tablo 12. R ünsüzünün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki durumu

T.T.: Ramazan, rahat, rus, kuru, kara, kar, çınar vb.

Az. T.: Reng “*renk*”, razı “*razı*”, rahatsız “*rahatsız*”, körpü “*köprü*”, torpax “*toprak*”, öskür- “*öksür-*”, pencär “*pancar*” vb.

Tkm. T.: Raahat “*rahat*”, redif “*redif*”, report “*rapor*”, roman “*roman*”, ağras “*ağır başlı*”, burum “*kıvrım*”, çapar “*ulak, kurye*”, daarık- “*huzuru kaçmak, rahatsız olmak*” vb.

Gag. T.: Revolver “*toplu tabanca*”, ruh “*ruh*”, restoran “*restoran*”, partiya “*parti*”, park “*park*”, panıyr “*panayır*”, passacir “*yolcu*” vb.

V (sürekli, dudak)

V sesi aslında Türkçe kelime başında hiç yoktu. Kelime başındaki bazı *b*'lerin *v* olması ile sonradan ortaya çıkmıştır. Yani Batı Türkçesinde başında *v* bulunan az sayıdaki kelimeler Eski Türkçede *b* idi. varmak < barmaq, vermek < birmek vb. (Ergin, 2013: 61).

	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Gagavuz T.
Başta	+	+	+	+
Ortada	+	+	+	+
Sonda	+	+	+	+

Tablo 13. V ünsüzünün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki durumu

T.T.: Var, vurmak, vızılı, ayva, kıvırcık, savcı, arşiv, görev, işlev vb.

Az. T.: Vaxt “vakit”, vâfa “vefa; sadakat”, vâtân “vatan”, çovdar “çavdar”, dovşan “tavşan”, buzov “buzağı”, gırav “kırağı” vb.

Tkm. T.: Vah “vah, tüh”, vızıldı “vızılı”, çövr- “çevirmek”, övret- “öğretmek”, bilev “bileği”, bövrek “böbrek” vb.

Gag. T.: Vagon “vagon”, vatan “vatan”, vekil “vekil”, avgust “ağustos”, avtobus “otobüs”, avtor “yazar”, arhiv “arşiv”, tekliv “teklif” vb.

Y (sürekli, damak)

Güneybatı (Oğuz) grubunda yer alan Türk lehçelerinin tamamında kelime sonu, kelime ortası ve kelime sonu kullanımları görülmektedir.

	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Gagavuz T.
Başta	+	+	+	+
Ortada	+	+	+	+
Sonda	+	+	+	+

Tablo 14. Y ünsüzünün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki durumu

T.T.: Yıldız, yöntem, yol, kaya, ayrı, ay, köy vb.

Az. T.: Yarpax “yaprak”, yaşıl “yeşil”, yarım “yarım”, hayva “ayva”, şikayät “şikayet”, riyakar “iki yüzlü”, iy “koku” vb.

Tkm. T.: Yeñil- “yenilmek”, yoonğuç “rende”, yorğan “yorgan”, aya- “korumak, saklamak”, beyik “büyük; yüksek, yüce”, görmeğey “güzel, alımlı, sevimli, sempatik” vb.

Gag. T.¹³: Yazı “yazı”, yalnız “yalnız”, yuvarla- “yuvarla-”, rayon “bölge”, saygı “saygı”, teoriya “teori”, soy “soy, nesil” vb.

Z (sürekli, dış)

Türkçede tabiat taklidi birkaç kelimenin başında bulunur. Bunların dışındaki sözcükler yabancı kökenli alıntılardır (Ergin, 2013: 62). Türkçede Kelime içinde kullanılan “z” lerin bir kısmı $d > d-z$ değişimiyle ortaya çıkmıştır (ET adaç “ayak” > DLT adaç ~ azak) gibi (İnce, 2017: 67).

	Türkiye T.	Azerbaycan T.	Türkmen T.	Gagavuz T.
Başta	+	+	+	+
Ortada	+	+	+	+
Sonda	+	+	+	+

Tablo 15. Z ünsüzünün Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerindeki durumu

T.T.: Zır, zırıltı, zınk, zonklamak, kaza, ceza, ezan, yaz, beyaz, ceviz vb.

Az. T.: Zürafa “zürafa”, ziyafât “ziyafet”, zarafat “zarafet”, şahzadä “şehzade”, sözlük “sözlük”, sözcük “sözcük”, şübhäsiz “şüphesiz”, täcrübäsiz “tecrübesiz”, şüursuz “şuursuz, bilinçsiz” vb.

Tkm. T.: Zıñıl- “atılmak, fırlatılmak”, zovzulda- “koşuşmak, dört dönmek”, doymazak “obur, pisboğaz”, uzalt- “uzatmak”, duz “diz” vb.

Gag. T.: Zakon “kanun”, zarar “zarar”, zulüm “zulüm”, läüzım “lazım, gerek”, yazı “yazı”, gorizont “ufuk”, yalnız “yalnız”, haliz “temiz”, Gagauz “Gagavuz, Gagauz” vb.

Sonuç ve Değerlendirme

B ünsüzünün, Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinin birçoğunda kelime başı, kelime ortası ve kelime sonu kullanım-

¹³Gagavuz Türkçesinde konuşmada e- ünlüsünden önce yarı ünlü olarak söylenir fakat Kiril kökenli Gagavuz yazısında gösterilmez, geniş ünlüler yanında daraltıcı bir etkisi vardır: arabıy < arabayı, siyrek < seyrek, orıy < orayı vb. (Özkan, 1993: 67).

larına rastlanmıştır. Türkiye Türkçesinde kelime sonu *b* kullanımını görülmemekle birlikte alıntı sözcüklerdeki *p* seslerinin ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında tonlulaştığı görülmüştür: *Kitap* → *kitabı*, *sebe* → *sebebi*, *bant* → *bandı* gibi. Eski Türkçede kelime başında bulunup Kuzey ve Doğu Türkçesiyle bunların devamı niteliğindeki günümüz lehçelerinde korunan *b*'ler, Türkmencede de korunmuştur. Gagavuz Türkçesinde ise kelime sonu *b* sesleri *p*'ye dönmüştür.

C ünsüzünün, Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinin hemen hemen hepsinde yer yer alıntı sözcüklerle birlikte kelime başı, kelime ortası ve kelime sonu örneklerine rastlanırken Türkiye Türkçesinde alıntı ve yansıma sözcükler dışında kullanılmadığı görülmüştür. (Türkiye Türkçesinde anlam farkını belirtmek amacıyla *sac* (*saç ile ayırt etmek için*) sözcüğünde bir kelime sonu istisnai kullanımı söz konusudur). Türkmen Türkçesinde kelime sonu *c* seslerinin *ç*'ye döndüğü, Gagavuz Türkçesinde ise kelime sonu *c* sesinin kullanılmadığı görülmüştür.

D ünsüzünün, Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinin birçoğunda kelime başında ve ortasında kullanımına rastlanmıştır. Türkiye Türkçesinde *ad* ve *at*, *od* ve *ot* anlamlarını ayırt etmek için istisnai birkaç sözcük haricinde kelime sonunda kullanılmamıştır. Yine kelime sonu *d*'lerin tonlulaşarak Türkmen ve Gagavuz Türkçelerinde *t*'ye döndüğü görülmüştür.

G ünsüzünün, yer yer alıntı sözcüklerle birlikte Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinin tümünde kelime başı, kelime ortası ve kelime sonu örneklerinin bulunduğu görülmüştür. Ancak Türkiye Türkçesi kelime sonu kullanımının sadece alıntı sözcüklerde olduğu ve kelime sonunda sedasızlaşarak *k*'li şekillerinin kullanıldığı görülmüştür: *çerag*>*çırak* gibi.

Ğ ünsüzünün; Türkiye, Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerinde kelime ortası ve kelime sonu kullanımının bulunduğu, kelime başına ise getirilmediği görülmüştür. Gagavuz Türkçesinde bu ünsüzün kelime başı, kelime ortası ya da kelime sonu kullanımının bulunmadığı görülmüştür.

J ünsüzünün, Güneybatı (Oğuz) grubundaki Türk lehçelerinin birçoğunda kelime başı, kelime ortası ve kelime sonu kullanımları görülürken (çoğunlukla alıntı sözcüklerde) Azerbaycan ve Gagavuz Türkçelerinde kelime ortası ve kelime sonu kullanımının bulunmadığı görülmüştür.

L ünsüzünün, yer yer alıntı sözcüklerle birlikte Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinin tümünde kelime başı, kelime ortası ve kelime sonu örneklerinin bulunduğu görülmüştür.

M ünsüzünün, yer yer alıntı sözcüklerle birlikte Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinin tümünde kelime başı, kelime ortası ve kelime sonu örneklerinin bulunduğu görülmüştür. Eski Türkçede bulunan bazı kelime başı “*b*” ler, Türkmencede “*m*” ye dönmüştür: ET. *ben* > Tkm. *men* “ben”, ET. *bin-* > Tkm. *mün-* “binmek”, ET. *biñ* > Tkm. *mün* “bin”. Türkiye Türkçesindeki bazı ön ses *b*’ler de Azerbaycan Türkçesinde *m* olmuştur: *Men* “ben”, *min* “bin”, *moynuz* “boynuz” vb.

N ünsüzünün, yer yer alıntı sözcüklerle birlikte Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinin tümünde kelime başı, kelime ortası ve kelime sonu kullanımları görülmüştür. Türkiye ve Gagavuz Türkçelerinde *n* ünsüzünün *ne*, *nasıl*, *niçin* gibi soru sözcükleri dışında kelime başında kullanılmadığı sadece alıntı sözcüklerde kullandığı görülmüştür.

Ñ ünsüzü, Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçeleri içerisinde yalnızca Türkmen Türkçesinde kullanılmaktadır. Kelime başında görülmeyen bu ses, kelime ortasında ya da kelime sonunda kullanılmaktadır.

R ünsüzünün, Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinin tümünde kelime başı, kelime ortası ve kelime sonu kullanımları görülmüştür. Türkiye ve Türkmen Türkçelerinde kelime başında *r* ünsüzünün sadece alıntı sözcüklerde kullanıldığı görülmüştür. Gagavuz Türkçesinde ise alıntı sözcüklerde *r* ünsüzü önünde ünlü türeyebildiği (*urum*) ve *r* ünsüzünün dudak ünsüzleri yanında düşebildiği görülmüştür (debeştirerek < depreştirerek, göz kıpar < göz kırpar).

V ünsüzünün, Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinin tümünde kelime başı, kelime ortası ve kelime sonu kullanımları görülmüştür. Bu ses Türkiye ve Gagavuz Türkçelerinde alıntı sözcüklerde kullanılmıştır. Türkçe kökenli kelimelerle Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerin ortasında bulunan *b*’lerin, Türkmencede söyleyişte *v*’ye çevrilmiştir: *baabadaş baavadaş* “uzak akraba”, *baağbaan* → *baağvaan* “bahçıvan” gibi.

Y ünsüzünün, Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinin tümünde kelime başı, kelime ortası ve kelime sonu kullanımlarına rastlanmıştır. Türkiye Türkçesinde bazı kelimelerin başındaki

y sesinin Azerbaycan Türkçesinde bulunmadığı; y'den sonraki i'nin ise çoğunlukla i'ye döndüğü görülmüştür: *İl* (yıl), *ildirim* (yıldırım), *ulduz* (yıldız), *ürek* (yürek) vb.

Z ünsüzünün, Güneybatı (Oğuz) grubu Türk lehçelerinin tümünde alıntı sözcükler ve tabiat yansıması seslerle birlikte kelime başı, kelime ortası ve kelime sonu kullanımlarına rastlanmıştır.

Kaynakça

- AKALIN, Şükrü Haluk (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKSAN, Doğan (2007). *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, 1. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ALTAYLI, Seyfettin (2018). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü 1-2-3*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ARAT, Reşit Rahmeti - TEMİR, Ahmet (1992). "*Türk Şivelerinin Tasnifi*", 2. Cilt, Ankara: Dil-Kültür-San'at.
- BURAN, Ahmet - ALKAYA, Ercan (2011). *Çağdaş Türk Yazı Dilleri-I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- CLARK, Larry (1998). *Turkmen Reference Grammar*, Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- DAMİRÇİZADA, Abdülazal (2007). *Müasir Azerbaycan Dili: Fonetika, Orfoepiya, Orfoğrafiya*, I. Hissa, I. Naşr, Bakı: Şarq-Qarb.
- DENY, Jean (1995). *Türk Dili Gramerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)*, (çev. Oytun Şahin), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİLÂÇAR, Agop (1964). *Türk Diline Genel Bir Bakış*, Ankara: Türk Dil Kurumu Basımevi.
- ERGİN, Muharrem (2013). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.
- GAYDARCİ, Gavril - KOLTSA, E. K. - POKROVSKAYA, Lyudmila - TUKAN, Boris (1991). *Gagavuz Türkçesinin Sözlüğü*, (Sorumlu Redaktör: Baskakov, Nikolay Aleksandroviç), (çev. İsmail Kaynak - Abdülmecit Doğru), Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi/16, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HANSER, Oskar (2003). *Türkmençe Elkitabı*, (çev. Zühal Kargı Ölmez, Yayınlayan: Mehmet Ölmez), İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 17.
- İNCE, Yılmaz (2017). *Tarihi Türk Lehçelerinde Ünsüzler, Doktora Tezi*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- JOHANSON, Lars (2021). *Turkic*, Cambridge: Cambridge University Press.
- KARA, Mehmet (2015). *Türkmen Türkçesi Grameri*, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- ÖZKAN, Nevzat (1993). *Gagavuz Türkçesi Grameri, Doktora Tezi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- SARIYEV, Berdi - GÜDER, Nurcan (1998). *Türkmencenin Grameri (I Fone-tika: Ses Bilgisi)*, Ankara: Türk Dünyası Gençleri'nin Mahtumkulu Yayın Birliği.
- SEREBNENİKOV, Boris, Aleksandroviç - GADJİEVA, Ninel, Zeynalovna (2018). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*, (çev. Tevfik Hacıyev - Mustafa Öner). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEKİN, Talat (Ocak 1989). "Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi", *Erdem*, 5 (13), 141-168 ss.

Kısaltmalar ve Simgeler

-	: Kullanımı olmayan sözcükleri ifade eder.
+	: Kullanımı olan sözcükleri ifade eder.
<	: Bu şekle gider.
>	: Bu şekilden gelir.
Ar.	: Arapça.
Az. T.	: Azerbaycan Türkçesi.
çev.	: çeviren.
DLT	: Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi.
ET	: Eski Türkçe.
Far.	: Farsça.
Gag. T.	: Gagavuz Türkçesi.
S.	: Sayı.
s.	: sayfa.
ss.	: sayfa sayısı.
T.T.	: Türkiye Türkçesi.
Tkm. T.	: Türkmen Türkçesi.
vb.	: ve benzeri.

